På tal om Kant

IMMANUEL KANT OCH ROMANTIKENS TYSKA TÄNKARE. De filosofiska mästerverken, valda, redigerade och med inledning försedda av John Landquist. 7:e delen.

Bonniers. Pris 9:50.

I.

SOKRATES: Kriton, vi har i dag en förunderligt vacker dag. Rymden har precis den rätta blå färgen, den som betyder på en gång klarhet och avstånd. Tycker du som jag, så vill vi ägna vårt samtal under denna härliga himmelskupa åt det upphöjdaste av ämnen, åt samtogen.

Kriton: Kära Sokrates, nu talar du väl ändå i nattmössan. Som du säkert vet är det olämpligt att blanda ihop skönhet och sanning. I dag ska jag inte göra annat än ljuga.

Sokrates: Då du nu sade: "I dag ska jag inte göra annat än ljuga", ljög du då eller talade du sanning?

Kriton: Vem tar du mig för? Skulle jag, en lärjunge till den store Sokrates, falla i en så enkelt gillrad fälla? Ty om jag svarar: "Jag talade sanning", så kommer du att bevisa att jag ljög, och om jag säger: "Jag ljög", så kommer du att kärt ådagalägga att jag talade sanning.

Sokrates: Du har rätt, Kriton, vi ska inte snärja varandra med slutsatser som sofisterna. Sig mig i stället: Vad menar du att sanningen är för något?

Kriton: Den är ingenting. Det finns ingen sanning.

Sokrates: Men nu måste jag fråga dig igen, du svårfrågade. Då du nu säger: "Det finns ingen sanning", varför säger du det?

Kriton: ???

Sokrates: Då du sade: "Det finns ingen sanning", menade du inte då att säga en sanning?

Kriton: Du är oförbätterlig, Sokrates. Jag sa det bara för att säga något.

Sokrates: Kriton, Kriton, om du åtminstone hade svarat mig som Megillos' slav, du vet han som skriver verser var gång han har blivit kär eller hans herre har pryglat honom. Jag frågade honom en gång varför han skrev verser om Zeus, fast han väl visste att det inte finns någon Zeus, och då svarade han: "Ja, men jag vill att det ska finnas en." Om du åtminstone hade sagt: "Jag vill inte att det ska finnas någon sanning!"

Kriton: Med förlov sagt, Sokrates, du liknar av alla djur mest en åsna. Åsnan är istadig och har bara ett lite. Den säger "Ihåh!". Du säger "Saaanning!"

Sokrates: Du är obillig mot en gammal man. Nu går jag hem till Xantippa. Jag känner på mig att hon i dag har lätit slavinnan Briseis, den surögda, tillreda en delikat linssoppa, ty du ska veta att jag i dag fyller fyrtio år.

Kriton: Du ljuger, Sokrates. Det är i år tjugutvå år sedan du fyllde fyrtio.

Sokrates: Nu har jag dig fast, sanningsvittne!

II.

Kriton (nästa dag på gatan, åsnande en bokrulle): Hahahahaha!

Sokrates (från andra sidan): Du är munter i dag, Kriton. Är det versskrivaren som har skrivit verser om Zeus som du finner så stötande för förnuftet att de blir löjeväckande?

Kriton: Jag skrattar åt dig, Sokrates. Ty vet att den bokrulle som jag här håller i handen är ett blad ur en bok i framtiden, och den bevisar att det inte finns någon sanning.

Sokrates: Att det inte finns någon sanning?

Kriton: Ja, ja, något åt det hållet. Att vi aldrig kan få veta tillräckligt om hurudan tingen i själva verket är för att kunna säga något sant om dem.

Sokrates: Du gör mig nyfiken. Vad heter boken och vad heter bokskrivaren?

Kriton: Boken heter "Kritik av rena förnuftet" och bokförfattaren heter Immanuel Kant. Kommer att heta, menar jag.

Sokrates: Och den boken har du fått, du lycklige? Vem har skickat dig den, och vem har vänt den på grekiska, så att du har kunnat läsa den, ty på namnet — hur var det nu? — kunde jag höra att bokskrivaren inte var grek?

Kriton: Immanuel heter han. Och den som har givit ut den eller en bit av den är John Landquist, översättaren är Gunnar Nordstrandh. Den ingår i serien "De filosofiska mästerverken", den, du vet, där också du och Platon är med.

Sokrates: Goda namn, en god serie. Men sig mig, du av ödet gynnade, vad menar din Immanuel med att säga att vi inte vet nog om de riktiga tingen för att kunna säga något sant om dem?

Kriton: Det är mycket enkelt, Sokrates, om du bara vill lyssna på mig en stund i stället för att alltid tala själv. Han säger att vad vi ser och vad vi tänker bestäms till form och beskaffenhet inte av hurudant det är i sig självt, utan av vårt sätt att se och tänka.

Sokrates: Gott, gott. Immanuel är en man som kan göra distinktioner.

Kriton: Han menar att lika mycket som regnbågen är olik de vattendroppar som har bildat den, lika mycket är de vattendropparna olika vattendropparna "i sig".

Sokrates: Och vad menar han med "i sig", du kunnige?

Kriton: Med det som är "i sig" menar han det som inte är för oss. Det som är för oss kallar han fenomen eller företeelse, men det som är i sig kallar han just för "tinget i sig".

Sokrates: Nånå, ungdomen funderar, och Immanuel är nog en skarpsinnig man. Och nu vill han således bevisa att det inte finns något ting i sig som tillika och på samma sätt är ting för oss?

Kriton: Säga vad man vill om dig, Sokrates, du har ett gott förstånd. Du har fattat saken rätt.

Sokrates: Aj, aj, Kriton, förhasta dig inte! Jag vet att du är en sanningskär man. Skulle det verkligen kunna vara så att din Immanuel påstår att regnbågen med sina färger och sitt glitter inte skulle vara en lika verklig verklighet som det "ting i sig" som skulle ligga bakom regndropparna?

Kriton: Uppriktigt sagt, Sokrates, ni filosofer är litet oklara. Men så ser det ut som om Immanuel skulle mena. Fast jag är inte riktigt säker på att han är riktigt säker på att det ena finns ett "ting i sig".

Sokrates: Vad säger du, du dristige man? Skulle det inte ena finnas något ting i sig?

Kriton: Jo, jo, Sokrates, bli inte så hetsig! Det finns nog, men det kan inte bevisas att det finns.

Sokrates: Nu är det min tur att skratta. Hahahahaha!

Kriton: Om det är Xantippas linssoppa som har satt sig i halsen på dig, så gå hem och hosta och stå inte här och stänk ner "Kritik av rena förnuftet"!

Sokrates: Förlåt mig, Kriton. Jag tror att Immanuel är en stor filosof. Men varför är han så missnöjd? När han har statyn, varför vill han ha modellen, och när han har modellen, varför vill han ha modellens modell, tinget i sig?

Kriton: Ja, vad är det att skratta åt?

Sokrates: Zeus, du vet, han som inte finns, han har givit också mig förmågan att se in i framtiden. Han har lätit mig se att det en gång kommer att finnas folk som går och letar efter sina glasögon fast de har dem på näsan. En sådan man är din Immanuel. Han har tinget i sig på näsan, men är inte nöjd med det. Ty hör mig, Kriton: så fort "tinget i sig" och människans sätt att se stöter ihop, så föds det ett nytt ting i sig, och det är det som den här filosofen som du läser kallar för fenomen eller företeelse. Förstår du vad jag menar om jag talar om "fenomenalitetens i-sig-vara"? Fenomenaliteten har det i-sig-vara vars namn är fenomenalitet. Tavlan upphör inte att vara tavla fast den inte är lik modellen. Drömbilden upphör inte att vara drömbild fast den är illusionen av en illusion, skenet av ett sken. Illusionen själv är ting i sig: det ting i sig som heter illusion. Vi kommer ju på det sättet åt ett ting i sig. Vi bryter gränsen mellan varat för oss och varat för sig. Vi ser den verkliga verkligheten eller en del av den, den del som är — företeelsen.

Kriton: Jag begriper inte vad du säger, Sokrates.

III.

Sokrates (möter Kriton): Se, god dag, Kriton. För tredje gången på tre dagar möter jag dig nu. Vad har du i dag att låta mig veta? Ty, ser du, jag är vetgirig.

Kriton: Du är en fruktansvärd människa, Sokrates. I förrgår försökte du rädda sanningen, i går försökte du rädda verkligheten. Tro mig, håller du på så här, så kommer du att sjunka ner i rena populärfilosofin.. Hur ska det gå för dig i filosofins historia?

Sokrates: Var lugn! Man kommer att tolka mig!

O. H—g

Den märkligaste på svenska sedan Stora landsvägen och En blå bok

Den just utkomna brevsamlingen av

AUGUST STRINDBERG

"Sedan 'Stora landsvägen' och 'En blå bok' publicerades har ingen i sitt slag — som är det Strindbergska slaget — så märklig bok kommit ut på svenska som denna brevkollektion . . .

Det är en bok att läsa."

Olle Holmberg i D. N.

"Man kan säga att denna skickligt redigerade brevbok helt enkelt är en Strindbergsbiografi, breven och notiserna kartlägger hans liv på ett sätt som är ägnat att skapa en på en gång djupare och nyktrare förståelse av hans verk."

Herbert Grevenius i St.-T.

AUGUST STRINDBERG

FRÅN FJÄRDINGEN TILL BLÅ TORNET

Ett brevurval 1870—1912 sammanställt av Torsten Eklund.

16:—, inb. 20:—

BONNIERS

Kring det ryska problemet

VIKTOR KRAVTJENKO, ingenjör och medlem av kommunistpartiet, arbetade sedan mer än ett halvår i den ryska handelskommissionen i Washington, då han i april 1944 "hoppade av", lämnade sin befattning och började skriva om sina erfarenheter under sovjetregimen. Då hans memoarbok kom ut i USA för omkring ett år sedan väckte den stor uppmärksamhet och blev en politisk bestseller. I den antikommunistiska agitationen har boken, efter allt att döma, spelat en betydande roll; den publicerades just vid den tid då den kritiska inställningen mot Ryssland ökade — efter vänskapskampanjen under det gemensamma kriget — blev förhärskande i amerikansk opinion.

Kravtjenko är nu några och fyrtio år gammal och tillhör alltså en generation som endast har avlägsna barndomsminnen från den förkommunistiska tiden. Enligt sin berättelse blev han som ung man medlem av kommunistpartiet; efter några år som vanlig arbetare fick han gå igenom en teknisk högskola, blev arbetsledare och chef för skilda företag samt slutligen hög departementstjänsteman. Redan före den stora utrensningen under 1930-talet hade Kravtjenko emellertid blivit kritisk mot regimen, kritiken stegrades efter hand till hat och under många år innan ett tillfälle erbjöd sig var den framgångsrike ämbetsmannen besluten att om möjligt lämna Ryssland. Det är en anklagelseskrift han nu presterat. Han berättar i detalj om de politiska processerna — i vilka han vid flera tillfällen varit inblandad —, om den hemliga polisens fruktansvärda metoder, om arbetarnas oförhet och fattigdom, om de väldiga klasskillnaderna, om slavarbete, koncentrationslägger, tortyr och tyranni. Är hans skildring sann, eller åtminstone i huvudsak sann, är den ryska diktaturen, sedd inifrån, i det närmaste lika hård och omänsklig som den nazistiska; den enda väsentliga skillnaden är att rasförföljelse inte finns i Ryssland.

Beträffande den centrala frågan om bokens sanningshalt kan en del saker inge betänksamhet. Längre samtal relaterna årtionden sedan de hållits. Författaren själv verkar starkt idealiserad. Särskilt förefaller det underligt att en person med Kravtjenkos åsikter kunnat ha så stor framgång; den hemliga polisen, vars verksamhet Kravtjenko ryser för, har sannerligen inte i detta fall visat sig kompetent. På en rad andra punkter uppstår liknande frågetecken. Framför allt verkar det sannolikt att Kravtjenko varit mera osäker i sin uppfattning och mera opportunistisk i sin hållning än han nu vill låta påskina.

Dessa reservationer är dock icke avgörande. I stort sett får man intrycket att Kravtjenkos berättelser är riktiga. Att de icke kan verifieras ligger i sakens natur; skräckskildringarna från det nazistiska Tyskland kunde icke bekräftas förrän efter regimens fall. I många punkter har Kravtjenko endast i detalj vad en rad andra författare förut beskrivit mera generellt; hans framställning verkar därför ohyggligare, men icke mindre sannolik. Upprensningar har skett, klasskillnaden och slavarbetet existerar, den totala ofriheten är ett välkänt och erkänt faktum; vad Kravtjenko berättar är egentligen endast hur dessa obestridliga förhållanden ter sig i praktiken och på nära håll. Men just genom närbilderna får Kravtjenkos bok sitt stora värde. I högre grad än många alstrakta och renonerande undersökningar borde den kunna ge en föreställning om vad en modern diktatur — nazistisk, fascistisk eller kommunistisk — innebär.

En invändning bör genast besvaras. Det sägs att den ryska regimen icke kan vara så hård, eftersom ryssarna stred så duktigt under kriget. Tillräckligt är att erinra om att ryssarna stred modigt och uthålligt även under Napoleonkrigen — då större delen av folket var livegna — och under första världskriget; för övrigt tycks tyskar och ryssar, engelsmän och amerikaner ha visat ungefär lika stor tapperhet under det senaste kriget. Tanken att ett folks mod visar att det är belåtet och någorlunda väl styrt hör till dumheterna av stjärnklass.

*

William Bullitt, under många år amerikansk ambassadör i Ryssland och Frankrike, har sedan länge varit känd för sin kritiska hållning mot Sovjetunionen och mot Franklin Roosevelts ryska politik. Till stor del är hans nu utkomna arbete — liksom Kravtjenkos — en anklagelseskrift mot Ryssland. Hans teser kan sammanfattas i några få ord. Den ryska politiken är under påverkan av den kommunistiska ideologin inriktad på omätlig expansion. Detta förstod inte Roosevelt. Han trodde sig genom en öppen och vänskaplig politik kunna vinna garantier för att Ryssland — liksom England och USA — skulle låta sig nöja med en fred utan erövringar. Att han hade fel framgår dels av att Ryssland efter krigets slut gjort en rad länder till vasallstater, dels av att det stadigt fullföljer sin på direkta eller indirekta erövringar inställda politik. Säkerhet mot ytterligare rysk expansion bör vinnas genom en europeisk federation av demokratiska stater, lierad med USA och andra demokratiska länder utanför Europa.

Dessa saker är inte nya, de har gång efter annan diskuterats under åren efter krigets slut. Oberoende av ställningstagandet till dem kan man konstatera att Bullitts bok utgör en hälsosam påminnelse om att efterkrigspolitiken medför en helt annan utveckling än den som man på demokratiskt håll—hoppades på under kriget. Atlantchartan med sina friheteslöften verkar redan avlägsen och overklig. Vi har börjat vänja oss vid att det andra världskriget resulterat icke blott i frigörandet av några nationer, utan också i undertryckandet av andra, att ett slags Münchenpolitik på vissa områden för västmakterna tett sig som en nödvändighet, att tal om de små folkens frihet betraktas som en utmaning mot den ryska diktaturen. Även Bullitt har i själva verket resignerat; vad han räknar på är att ett fullföljande av den ryska expansionen inte skall godtas. Den demokratiska federation som enligt Bullitt skulle vara medlet till en stabilisering ter sig för närvarande lika utopisk som någonsin, och det kan betvivlas att propagandan för en sådan federation är ägnad att minska den internationella spänningen.

Översättningen av Bullitts bok bär vittne om alltför stor brådska.

Herbert Tingsten.

ÖVERSÄTTNING

Fabian von Schlabrendorffs arbete "Offiziere gegen Hitler", som omnämnden i Johannes Wickmans recension "Sammansvärjning mot Hitler" den 9 februari, har utkommit i svensk bearbetning av Grete von Gasevenitz (K. Fa förlag. S. 73).

Mot Marx' Manifest

Läs denna bok på 253 sidor där den bekante J. E. Jonsson går till storms mot tvångshushållningen — marxismen. — som lever och frodas i dagens Sverige. Läs om den välgörande profiten. En bok med nya synpunkter, med ett djärvt grepp om ämnet.

Under utgivning till alla bokhandlare.

6:50

FORUM FÖRLAG

"Jag tvekar inte ett ögonblick att betecknа den som den bästa i hela den litteratur av populära konsthistoriska monografier som på senare tid börjat så rikligt flöda i vårt land."

Gotthard Johansson i Sv. D.

Göran Schildt

CÉZANNE

17:50, inb. 22:50

"En verklig förebild för hela genren"

Gotthard Johansson i Sv. D.

Samtidigt i bokhandeln:

Rolf Stenersen

EDVARD MUNCH

17:50, inb. 22:50

Ny, omarbetad och betydligt utökad upplaga.

Wahlström & Widstrand

Alltjämt i täten

Harry Blomberg

PARADISETS PORT

10:—, inb. 14:50.

"En strålande bok"

Biskop John Cullberg

10:e tusendet

...och i Kungsbokhandeln kan Ni köpa boken!

© Tingstensamlingen Publicerad med tillåtelse av Dagens Nyheter AB.